

Kan retorica *reductio* worden gevoerd?

Emanuel Rutten

Wie succesvol de macht van het woord gebruikt om de macht van het woord te breken, wie geslaagd de retorica aanwendt om de retorica te ontronen, doet iets heel bijzonders. Maar wat? De hamvraag hier is de volgende. Stel dat op een dag iemand in staat is om een werkelijk perfect betoog te geven dat iedereen die het hoort geheel overtuigt en dat volledig is opgebouwd volgens de regels van de retorica, en waarvan de conclusie luidt dat de retorica onzinnig is. Wat betekent dit dan voor de status van de retorica? In wat volgt zal ik op deze vraag nader ingaan.

Men zou allereerst kunnen opmerken dat een dergelijk perfect betoog uiteindelijk de retorica bevestigt. Want dat bijzondere betoog is toch immers tot stand gekomen door precies de inzet van de overtuigingsmiddelen van de retorica zelf? Is deze overwinning *op* de retorica dan niet in laatste instantie een ultieme overwinning *van* de retorica? Zo zegeviert de retorica dus ten slotte alsnog. Wie deze *victor* gedachtelijn volgt, lijkt te moeten concluderen dat het primaat van de retorica door genoemd betoog juist bekrachtigd wordt. De retorica heeft dan het laatste woord en lijkt hier uiteindelijk het pleit te winnen. Dat betoog maakt haar sterker dan ze was.

Toch gaat dit wel erg snel. Mogelijk te snel. Neem namelijk de logica. Het is algemeen bekend dat wanneer we uit een propositie p zijn ontkenning $\text{niet-}p$ logisch kunnen afleiden, volgt dat propositie p onwaar is. Door anders gezegd een propositie p langs een of meerdere logische afleidingsstappen in zijn ontkenning $\text{niet-}p$ te laten “omslaan”, volgt logisch dat de propositie p zelf ontkend moet worden. Laat me voor de volledigheid de logische afleiding geven. Stel dat we een propositie p logisch in zijn tegendeel kunnen laten omslaan. Stel dus formeler gezegd dat de propositie p logisch impliceert dat $\text{niet-}p$ (i.e., $p \rightarrow \text{niet-}p$). Neem nu voor *reductio ad absurdum* aan dat p . In dat geval volgt uit ‘ $p \rightarrow \text{niet-}p$ ’ onmiddellijk dat $\text{niet-}p$. We hebben dan dus p en $\text{niet-}p$. Een tegenspraak! We moeten dus de aanname (i.e., p) verwerpen. Kortom, er volgt dan inderdaad dat $\text{niet-}p$. Het “omslaan” van een propositie impliceert z’n onwaarheid.

Dit kan ons op het idee brengen dat een perfect betoog dat ontstaat door inzet van de retorica en dat als conclusie heeft dat de retorica onzin is, ons analoog aan de logica inderdaad tot de conclusie moet brengen dat de retorica onzinnig is en verworpen moet worden. We hebben de retorica immers in zijn tegendeel laten “omslaan”. De retorica is daarmee dan toch weerlegd?

Maar ook dit gaat te snel. In het geval van bovengenoemd perfect betoog met als conclusie dat de retorica onzin is, gaat het namelijk niet om retorische regels waaruit de propositie dat deze regels onzin zijn wordt afgeleid. Het gaat om de hypothetische situatie dat met behulp van de

volle methode van de retorica als zodanig een perfect overtuigend betoog wordt geconstrueerd dat als conclusie heeft dat deze methode onzinnig is en moet worden verworpen.

De enige juiste analogie met de logica zou zijn dat we gebruikmakend van de logische methode de conclusie zouden kunnen afleiden dat de logica onzinnig is en moet worden verworpen. Een dergelijke situatie kan echter nog wel zoals hierboven worden weergegeven als het logisch laten “omslaan” van een propositie in zijn negatie. Neem namelijk voor p de propositie “De logica is zinnig”. De situatie is dan dat *niet-p* volgt uit p . Wat moeten we dan concluderen? Kunnen we dan zoals eerder besluiten dat *niet-p* en dus dat de logica niet zinnig is en daarom moet worden verworpen? Dat lijkt mij echter niet het geval. Want als de logica onzinnig is dan volgt dat elke conclusie die met logica wordt bereikt ongegrond is. De conclusie dat logica onzinnig is, is dan eveneens ongegrond omdat deze conclusie door toepassing van de methode van de logica tot stand kwam. Maar dan is er dus helemaal niets bereikt. De logica is in dat geval niet weerlegd.

Analoog moeten we zeggen dat als de conclusie van bovengenoemd perfect betoog luidt dat de retorica onzin is, iedere conclusie die met de methode van de retorica wordt bereikt eveneens ongegrond is. Maar dan is de conclusie dat de retorica onzin is, welke immers tot stand kwam door inzet van de retorica, eveneens ongegrond. Genoemd betoog doet dus niets. Er volgt voor wat betreft de status van de retorica helemaal niets. De retorica wordt er niet door weerlegd.

Is dit dan het laatste woord? Nee, dat is niet het geval. Neem nog eens dat perfecte betoog. De conclusie van het betoog luidt dat de retorica onzinnig is. Met het onzinnig zijn van de retorica kunnen twee dingen worden bedoeld. In de eerste plaats kan bedoeld zijn dat de retorica geen kunst is. De retorica is anders gezegd niet onderhevig aan een methode. Er zijn helemaal geen succesvolle regels of middelen voor het overtuigen en daarom is de retorica geen *techne*. In wat volgt zal ik deze interpretatie van de conclusie van het perfecte betoog met (1) aanduiden. In de tweede plaats kan bedoeld zijn dat de retorica mogelijk wel een kunst oftewel *techne* is, maar dat de *huidige* retorische regels inadequaet zijn en dus verworpen moeten worden. De huidige methode faalt. Deze interpretatie van de conclusie van het betoog duid ik aan met (2).

Los van de vraag hoe wij de conclusie van het betoog interpreteren, behoort het betoog zelf als artefact tot de retorica. Het betoog zelf bestaat immers en overtuigt iedereen. Retorica begrijp ik hier in meest omvattende zin als ‘het geheel der overtuigingsartefacten’. Zo beschouwd is de retorica hoe dan ook een legitieme praktijk. Ze is legitiem los van de vraag of ze als praktijk wel of geen *techne* is en los van de vraag of ze als *techne* wel of niet de juiste regels hanteert. Het is precies vanuit deze allesomvattende praktijk dat genoemd perfect overtuigend betoog opkomt.

Maar dan zullen we dit betoog eenvoudigweg moeten accepteren. Het ons overtuigende heeft immers het uiteindelijke primaat zoals ik in mijn boek *Het retorische weten* uitvoerig betoog.

Precies omdat 'het ons overtuigende' uiteindelijk de rots is waarop onze spade terugkaatst, hebben we geen keus dan de conclusie van een universeel overtuigend betoog te accepteren.

Wat is dan het uiteindelijke gevolg voor de retorica? Hoe dan ook is de retorica niet leeg. Want er zijn succesvolle overtuigingsartefacten. Genoemd betoog is immers zo'n artefact. Indien we de conclusie van het betoog zoals begrepen onder (1) accepteren, volgt dat de retorica niet meer is dan een collectie van overtuigingsartefacten. Ze is dan niet aan een methode onderhevig en valt derhalve terug van *techne* naar *empeiria* oftewel naar methodevrije ervaringskennis. Het enige wat we in dat geval kunnen doen is het steeds verder uitbreiden van de verzameling van succesvolle overtuigingsartefacten. En dit kan dan alleen nog door het opdoen van praktische ervaring. Een antwoord op de vraag *waarom* genoemd betoog – of welk betoog dan ook – ons overtuigt moeten we dan schuldig blijven. Er is dan althans geen verklaring te geven in termen van het adequaat toegepast hebben van bepaalde succesvolle retorische regels en middelen.

De retorica kan echter nog steeds een kunst oftewel *techne* zijn wanneer we de conclusie van genoemd betoog accepteren zoals begrepen onder (2). Retorica is in dit geval mogelijk nog wel onderhevig aan een methode. Er volgt alleen dat de *huidige* retorische methode inadequaat is. De conclusie van genoemd perfect betoog is in dit geval weliswaar tot stand gekomen door het toepassen van de huidige retorische regels en middelen, maar deze huidige regels en middelen zijn inadequaat omdat de toepassing ervan in teveel andere gevallen geen overtuigend betoog oplevert. In dit geval kan de zoektocht naar de juiste methode echter gewoon doorgaan. Het perfecte betoog geeft ons in dit geval geen reden te denken dat deze zoektocht tevergeefs is.